

Михайло Наєнко

“ВЕРХИ” Й “НИЗИ” СЛОВ’ЯНСЬКОГО РЕАЛІЗМУ

У шостому числі “Слова і Часу” опубліковано “модерністський” фрагмент праці Д.Чижевського “Порівняльна історія слов’янських літератур”, яка в перекладі з німецької Олеси Костюк та Миколи Ігнатенка готується до видання українською мовою. У пропонованому розділі про реалізм аналізуються слов’янські літератури середини і другої половини ХІХ ст., але доводиться згадати і сказане про модернізм у трактуванні Д.Чижевського: тут вагомішими теж видаються його “теоретичні”, а не “практичні” міркування. Перші мало в чому застаріли, наприклад, коли йдеться про нерозгадану до кінця саму суть реалізму, лідерство в ньому прози (замість поезії в романтизмі), феномен типізації й гіперболізації в реалістичному мисленні письменників, виникнення в лоні реалізму імпресіоністичних барв, помічені автором “мандри” реалістів в інші художні системи тощо. Приглядними видаються й активізовані вченим суто компаративістські підходи до аналізованого матеріалу (що менш очевидне в розділах про інші, передусім “давні”, стилі), міркування про особливий інтерес реалістів до “негероїчних героїв”, серед яких трапляються часом “персонажі другорядні, люди “не вищого сорту”... спокусниці, вертихвістки та інше ледащо”. Лише в окремих письменників (Достоевського, наприклад) “негероїчні герої”, бува, “повністю очищені від скверни й наближаються до святих”. Тут, очевидно, не зайвою була б розмова вченого про цілком очевидні “мандри” Достоевського з реалізму в романтизм, але до цього деякі літературознавці дійдуть значно пізніше, аж у 80–90-х роках минулого вже ХХ століття...

Коли йдеться про “практичну” інтерпретацію реалістичних літературних явищ, то Чижевський у ній, м’яко кажучи, менш цікавий. Дається взнаки його дещо нігілістичне ставлення до реалістичного типу мислення загалом. На його думку, реалізм, порівняно з бароко чи романтизмом, демонстрував певний спад художньої температури в письменстві. У реалізмі, мовляв, майже зникла поетизація високого, запанували не дуже емоційні прозопопеї та з примітивними конфліктами драми, а крім того — на поверхню сплив подекуди фальшивий етнографізм, менше уваги приділялось “вічному”, але більше — “актуальному” та ін. З усім цим можна полемізувати, як, скажімо, і з тим, що навряд чи до реалізму дотикаються “Євгеній Онегін” Пушкіна, відомі романи запізнілого романтика Сенкевича, не кажучи вже про Чехова чи Коцюбинського, яких зараховано до реалістів, а вони, як знаємо, “реалізм вбивали” (вислів Горького щодо Чехова) і прокладали шлях модерністським типам творчості. Щодо власне української літератури, то в слов’янському контексті вона видається Чижевському не дуже помітною. Через те надто стислим у розділі постав І. Франко, один раз лише згаданий епік Панас Мирний, не дуже точно схарактеризовано прозу Д.Мордовцева, і зовсім обійденими вийшли Марко Вовчок, Нечуй-Левицький чи драматургія корифеїв, яким у слов’янському реалізмі належить достатньо таки вагоме місце. Все це в Чижевського сприймається інколи як данина часові написання його праці, але почасти й як особливість сприймання ним українського реалізму. Відомо, що саме розділ про український реалізм для своєї “Історії української літератури” за життя дослідник так і не зважився опублікувати українською мовою. Є припущення, що він побоювався різкої критики на свою адресу (бо ж реалісти в першій половині ХХ ст. поцінювались досить високо літературознавцями і материкової, і діаспорної України), але сьогодні хай різкість спливає за водою. Ми маємо всі підстави з вдячністю вчитуватись у будь-які літературознавчі судження Чижевського, оскільки протягом уже тривалого часу вони залишаються в українській науці про літературу єдиними за своєю стильовою методологією і загалом прийнятними як у “верхах”, так і в “низах” слов’янського літературознавчого розвою.

Слово і Час. 2004. №8